

УДК 811.161.2:811.14'03+81.42

ДІАХРОННІ ВИМІРИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ ПРАВЕДНІСТЬ І ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ТА ГРЕЦЬКІЙ МОВІ НОВОГО ЗАВІТУ: ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ

Левко Олександр Вадимович,

канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджено вербалізацію лінгвокультурного концепту ПРАВЕДНІСТЬ в українському художньому дискурсі ХІХ–ХХІ ст., встановлено біблійні витoki його змісту, проведено зіставний аналіз ядерної лексики концептів ПРАВЕДНІСТЬ і ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ. Визначено, що новозавітні уявлення про праведність людини як святість та праведність Бога як справедливість становлять ядро змістового компонента концепту ПРАВЕДНІСТЬ в українській лінгвокультурі.

Ключові слова: концепт, аксіологічна лексика, праведність, справедливість, δικαιοσύνη.

Цінності, які регулюють модус поведінки людини у соціумі, в першу чергу, можна пізнати у їх мовній репрезентації. Мова та уся сукупність текстів, створених нею, містять важливу інформацію про ціннісні пріоритети народної свідомості. Тому закономірною та актуальною видається поява лінгвістичних розвідок, у яких досліджуються аксіологічний тезаурус мов, ціннісні концепти, вербалізація етичних уявлень в окремих лінгвокультурах.

На формування аксіологічної концептосфери української лінгвокультури, безумовно, вплинуло поширення християнства на теренах нашої країни за доби Київської Русі та його всебічне проникнення у життя наступних поколінь. Лінгвокультурні концепти БОГ, ДОБРО, ПРАВДА, ІСТИНА, ЗЛО, СВЯТІСТЬ, ГРІХ та багато інших стали ключовими для національної картини світу українського народу більшою мірою завдяки біблійно орієнтованим ціннісним пріоритетам українського народу. Можна припустити, що частина концептів своїми витокami сягає ще наївного язичницького світогляду, наприклад, ДОБРО, ЗЛО, БОГ, проте інші завдячують своїм походженням винятково біблійній картині світу. Йдеться про морально-етичні концепти, які виникли у царині Євангельських ідеалів, а потім засвоїлися національними лінгвокультурами завдяки християнській проповіді та поширенню книжного слова. В даній статті досліджується фрагмент української аксіологічної концептосфери, який становлять найбільш важливі ціннісні концепти біблійного витоку, засвоєні українською лінгвокультурою як еталонні зразки етичної поведінки.

Мета статті – дослідити мовну репрезентацію концепту ПРАВЕДНІСТЬ в українській лінгвокультурі у його зв'язках з біблійним концептом ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ. **Об'єкт дослідження** – фрагмент аксіологічної концептосфери української та грецької мовних картин світу, а **предмет дослідження** – вербалізація морально-етичного концепту ПРАВЕДНІСТЬ в українському художньому дискурсі ХІХ–ХХІ ст. у зіставленні з вербалізацією концепту ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ у Новому Завіті.

Матеріалами дослідження стали словники української та давньогрецької мов, національний корпус української мови (<http://www.mova.info/corpus.aspx>), грецький текст Нового Завіту за критичним виданням *Nestle-Alland*.

Перші століття християнської ери позначилися формуванням новозавітної етики, що кардинально відрізнялася від систем цінностей давніх народів. На фоні руйнування греко-римської цивілізації і втрати аксіологічних орієнтирів демократичної Греції часів Перикла чи республіканського Риму доби Сципіонів та Гракхів Євангельська проповідь покаяння і набожного способу життя стала фундаментом, на якому заснувалася нова європейська формація. Завдяки про-світницькій діяльності святих Кирила та Мефодія, яка стала поштовхом навернення до християнства Східної Європи, слов'янський світ сприйняв нову систему координат та став одним з китів середньовічної європейської культури. Проникнення освіти та книжної справи на наші землі після хрещення Русі, поява старослов'янських перекладів Біблії спричинили засвоєння східними слов'янами ключових етичних концептів, які отримали свої витoki у давньоєврейській та грекомовній християнській лінгвокультурі. Знайомство Київської Русі з християнством через Візантію зумовило той факт, що більшість номенів ключових морально-етичних концептів є східнослов'янськими відповідниками грецьких назв, проте серед них лише невелика частина утворена як семантичні кальки грецьких композитів, а решта є лексемами власне слов'янського походження. Наприклад, номен концепту *СМИРЕНИЕ* є власне слов'янським словом з іншою внутрішньою формою, ніж його грецький відповідник *ταπεινωσις* (*ταπεινωσις* походить від *ταπεινός* «низький», «покірний», «жалюгідний», «принижений», а *смирение* – від псл. *смѣрънь* «смирений», «помірний», що у свою чергу походить від *mĕra* «міра» [Етимологічний словник 2006, Т. 5, 322]). Прикладом морфологічної кальки можна вважати номен концепту *БЛАГОЧЕСТИЕ*, обидві складові якого є перекладами коренів грецького *εὐσέβεια* «набожність», «благочестя» (від *εὖ-* «добро», «благо» та *σέβω* «шанувати», «почитати»).

Більшість аксіологічних концептів, що стали ключовими для киеворуської доби, були успадковані українською лінгвокультурою почасти зі зміною імені концепту та еволюцією змісту. З-поміж найбільш значимих морально-етичних концептів Біблії слід виокремити такі: *ΣΟΦΡΟΣΥΝΗ* «цнотливість», *ΕΥΣΕΒΕΙΑ* «набожність», *ΤΑΠΕΙΝΩΣΙΣ* «смирення», *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ* «праведність», *ΕΛΕΟΣ* «милосердя». У даній статті увагу зосереджено на дослідженні особливостей засвоєння та еволюції біблійного концепту *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ* в українській лінгвокультурі.

У сучасній мовознавчій літературі немає окремих праць, у яких була б висвітлена вербалізація концепту *ПРАВЕДНІСТЬ* в українській лінгвокультурі та встановлені його біблійні витoki. Проте існує декілька наукових розвідок, присвячених дослідженню концептів *ПРАВЕДНІСТЬ* та *СПРАВЕДЛИВІСТЬ* в інших лінгвокультурах, зокрема, досліджено вербалізацію концепту *ПРАВЕДНОСТЬ* у російському релігійному та художньому дискурсі XIX–XX ст. [Ануфрієва 2013],

зміст концепту *JUSTICIA* на матеріалі іспаномовного тексту Біблії [Шевченко 2012], мовну репрезентацію концепту *ПРАВЕДНІСТЬ* в англійськомовних та російськомовних перекладах Псалтирі [Ануфрієва 2007], особливості вербалізації концепту *ШЛЯХ ПРАВЕДНОСТІ* в англійськомовному біблійному дискурсі [Жихарева 2015]. В зарубіжних працях були досліджені певні аспекти вербалізації концепту *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ* в Новому Завіті, зокрема, вживання та семантика іменника *δικαιοσύνη* у Посланні до римлян [Jamison 1953; Du Toit 1979; Campbell 2014], семантичні відтінки лексеми *δικαιοσύνη* у Євангелії від Матвія [Moloney 2012], репрезентація уявлень про *δικαιοσύνη τοῦ θεοῦ* «праведність Бога» в Посланні до Римлян [Williams 1980; Grieb 2012; Jipp 2015; Linebaugh 2016], поняття праведності у Старому Завіті [Ануфрієва 2009; Levin 1999], семантика вислову *νόμος δικαιοσύνης* «закон праведності» у Новому Завіті [Rhyne 1985]. Як засвідчує огляд наукової літератури, незважаючи на різноаспектні дослідження концептів *ПРАВЕДНОСТЬ / ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ / JUSTICIA*, питання репрезентації концепту *ПРАВЕДНІСТЬ* в українськомовному художньому дискурсі, а також засвоєння українською лінгвокультурою біблійних уявлень про праведність залишаються поза увагою вчених, що й зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Концепт *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ* своїми витокami сягає давньогрецької етнічної картини світу. У класичну добу *δικαιοσύνη* означало «справедливість» і вважалося однією з головних чеснот громадянина античного полісу. Відомо, що ще за класичної доби був сформований канон з чотирьох головних чеснот, до яких належали *δικαιοσύνη* «справедливість», *σωφροσύνη* «розсудливість», «поміркваність», *ἀνδρεία* «хоробрість», *φρόνησις* «кмітливість», «мудрість» [Миллер 1991, 76]. У Новому Завіті зміст концепту *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ* зазнав еволюції та почав містити уявлення про праведність як необхідну умову входження до Царства Божого, а також уявлення про праведність Бога. У цьому ж змістовому обсязі концепт *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ* був засвоєний давньоруською картиною світу і продовжив свій розвиток в українській лінгвокультурі. До ядерної лексики досліджуваного концепту у Новому Завіті належать слова *δίκαιος* «праведний», *δικαιοσύνη* «праведність», «правда», *δικαίως* «праведно», *ἅγιος* «святий», *εὐσέβεια* «набожність», «благочестя», *ὁσιος* «святий», «набожний», *ὁσιότης* «святість», «набожність».

Вживання *δίκαιος* у Новому Завіті розрізняється за трьома видами сполучуваності з іншими словами: 1) з іменниками *Θεός* «Бог» або *Χριστός* «Христос» (у цьому слововживанні *δίκαιος* більшою мірою означає «справедливий», «безгрішний»); 2) з іменниками з семантикою «люди», наприклад, *ἄνθρωπος* «людина», *ἄνθρωπος* «чоловік» або з артиклем *ὁ δίκαιος* «праведник» (у цьому випадку актуалізується сема «святий», «набожний»); 3) з іменниками з семантикою «річ», «предмет», наприклад, *ἔργον* «справа», *κρίσις* «суд», *ὁδός* «шлях», *ἐντολή* «заповідь» (тут актуалізуються семи «справедливий», «той, що відповідає морально-етичним нормам») [Schmoller 2002, 123–124].

У значенні «святий», «набожний» слово *δίκαιος* часто вживається в Новому Завіті для характеристики людей, що догодили Богові. Біблійний текст засвідчує

наявність сурядних сполук з позитивними оцінними засобами, якими наділені певні люди: *ἀγαθὸς καὶ δίκαιος* «добрий і праведний», *δίκαιος καὶ ἅγιος* «праведний і святий», *δίκαιος καὶ εὐλαβῆς* «праведний і набожний», *δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν* «праведний і такий, що боїться Бога». У Посланні до Тита апостол Павло, перераховуючи душевні характеристики, якими має володіти єпископ, говорить: *Δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ... εἶναι ... φιλάγαθον, σώφρονα, δίκαιον, ὄσιον, ἐγκρατῆ* «Єпископ має бути ... добролюбцем, розсудливим, праведним, набожним, стриманим» (Тит 1:7–8). У наведених вище синтагмах спостерігається надлишковість мовних засобів, адже слово *δίκαιος* «праведний» виступає більшою мірою як родовий номен, а решта засобів окреслюють деталі у зображенні добродетельності. Промовисто, що в українській художній літературі слово *праведний* теж часто вживається у схожих синтагматичних сполуках, утворених сурядним зв'язком: *праведний і милосердний отець* (Г. Квітка-Основяненко. Щира любов); *зробити з тебе праведну, нормальну людину* (О. Кобилянська. Царівна); *спеціаліст чесний, праведний, чистий* (Л. Копань. Пульсари).

Концептуальні уявлення про праведність вербалізуються у біблійній лінгвокультурі у протиставленні з гріхом та злом. Відтак у близькому синтагматичному оточенні слова *δίκαιος* «праведний» зустрічаються слова *ἀδίκος* «неправедний», *ἁμαρτωλός* «грішний», *ἀσεβής* «нечестивий», *πονηρός* «лукавий»: *Ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι καὶ ἀφοριοῦσιν τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων* «Вийдуть ангели і заберуть лукавих з середини праведних» (Мт. 13:49); *Οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δικαίους ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν* «Я прийшов покликати не праведних, але грішних до покаєння» (Лк. 5:32); *Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβής καὶ ἁμαρτωλός ποῦ φανεῖται;* Якщо праведний ледве врятується, то де тоді виявиться нечестивий і грішний? (1 Пет. 4:18); *Ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι δικαίων τε καὶ ἀδίκων* «Відбудеться воскресіння праведних і неправедних» (Дії 24:15).

Висловом *οἱ δίκαιοι καὶ ἀδικοὶ* «праведні і грішні» в Новому Завіті окреслюється все людство: *βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους* «дощ йде на праведних і грішних» (Мт. 5:45). За структурою цей вислів є фігурою меризму, у якій поєднуються два протилежних поняття для позначення усього континууму між ними. Такі вислови були властиві як для давньоєврейської, так і для давньогрецької мови, наприклад, слова *טוֹב וְרָע*, *ton v'ra* (Бут. 2:9) у назві дерева пізнання, які зазвичай перекладаються як «добро і зло», імпліцитно позначають увесь простір речей. В «Одісеї» Телемах стверджує, що він *οἶδα ἕκαστα, ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια* «знає усе, добре і погане» (Od. 20, 309–310). Під впливом новозавітного узусу в текстах української літератури прикметник *праведний* теж вживається в опозиції до *грішний, нечестивий*: *Натомлено кліпали в небі зірки – душі померлих, – яскраві – праведні душі, тьмяні, маленькі – грішні* (Ю. Мушкетик. Погоня); *Ляхи вже спочивають сном, тільки не праведних, а грішних* (М. Старицький. Останні Орли). Так само спостерігаємо засвоєння наведеної вище фігури меризму: *Земля однаково пеленатиме лукавих і праведних* (Є. Пашковський.

Вовча зоря); *Настане страшний суд і будуть судитися праведні й грішні* (У. Самчук. Гори говорять); *Зводить світлу будову в поті чола свого весь народ, праведний і неправедний, навіть криміногенні елементи, а на вічне життя туди потрапляють тільки обрані, вищі духом* (В. Тарнавський. Порожній п'єдестал); *І не встануть з праведними злії з домовини* (Т. Шевченко. Давидові псалми); *Нечестиві на праведних війну воздвигують* (Б. Грінченко. Під тихими вербами). Отож, в українській лінгвокультурі, з одного боку, уявлення про праведність як святість вербалізується завдяки створенню полярного фону гріха та беззаконня, а з іншого – людство сприймається як спільнота праведних і грішних людей.

Лексеми *правда* і *праведність* етимологічно споріднені в українській мові і походять від праслов'янського слова **pravьda*, що у свою чергу – від **pravъ* «правий», «правильний», «справедливий» [Етимологічний словник 2003, Т. 4, с. 551]. У грецькій мові Нового Завіту обидва значення «праведність» і «справедливість» виражаються за допомогою лексеми *δικαιοσύνη* [Liddell 1996, p. 429]. Промовистим прикладом синкретичності значення цього слова у новозавітному койне є його контекстуальне вживання у Євангелії від Матвія. У вислові *μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην* «блаженні голодні і спрагли на правду» (Мт. 5:6) йдеться про спрагле жадання праведності, а також справедливості. Вислів *μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης* «блаженні вигнані заради правди» (Мт. 5:10) репрезентує уявлення про *δικαιοσύνην* як правду та істину. Схожі семантичні процеси можна спостерігати в латинській мові, у якій *iustitia* «справедливість», головне поняття римської правової свідомості, під впливом Новозавітного узусу отримує значення «праведність», а інколи і «правда», «істина».

Глибоке входження концепту ПРАВЕДНІСТЬ до етнічних уявлень українського народу засвідчує розмаїття фразеологічних засобів, у яких вербалізується уявлення про праведність та правду. Серед поширених варто зазначити такі: *жити по правді* «жити чесно», *усякими правдами і неправдами* «будь-якими засобами, навіть порушуючи норми моралі», *плутати праведне з грішним* «неправильно розуміти щось», «змішувати все добре і погане», *спати сном праведника* «спати міцно, спокійно», *після трудів праведних* «після роботи», *повернути на шлях праведний (праведних)* «почати дотримуватися моральних приписів», *наставити на шлях праведний* «корисними порадами скеровувати чий-небудь дії у правильному напрямку» [Фразеологічний словник 1993, 686–687; Словник української мови 1976, Т. 5, 500–501]. Вислів *шлях праведних* має біблійне коріння, зокрема у 1 псалмі йдеться про шлях праведних. Цікаво, що вислів *δίκαιος Θεός / Κύριος* «праведний Бог / Господь», у якому вербалізовані християнські уявлення про праведність Бога, в українській лінгвокультурі часто вживається як емоційний вигук «праведний Боже / Господи», що виражає подив, обурення, нарікання: *Господи праведний, і в кого воно вдалося таке розбишакувате* (Г. Тютюнник. Вир). Щоправда, корпус текстів української мови також засвідчує вживання цього словосполучення у складі молитовних звернень до Бога у складних ситуаціях: *А Наум*

кинувсь навколішки, підняв руки догори та й молиться: *«Господи праведний!»* (Г. Квітка-Основ'яненко. Маруся).

В українській лінгвокультурі до ядерної лексики концепту ПРАВЕДНІСТЬ належать лексеми *праведний, праведність, святість, святий, добрий, набожний, справедливий, добродесний, гріх, нечестивий, беззаконня*. В українській художній літературі XIX-XXI ст. слово *праведний* зустрічається у таких словосполученнях: *праведний чоловік / муж* (Б. Грінченко. Під тихими вербами), *праведна душа* (О. Довженко. Зачарована Десна); *праведне життя* (М. Дашків. Зуби дракона), *праведне слово* (Р. Іваничук. Мальви), *праведний шлях* (Д. Білий. Заложна душа), *праведний суд* (В. Дрозд. Листя землі), *праведний закон, праведний гнів* (Р. Іваничук. Мальви), *праведне обурення* (М. Соколян. Херем). Як засвідчують наведені приклади, у значенні прикметника *праведний* поєднані семи, з одного боку, «святий», «той, що діє за моральними приписами», а з іншого – «справедливий», «чесний». Безумовно, що синкретизм значення лексеми *праведний* зумовлений накладанням новозавітної семантики слова *δίκαιος* через посередництво старослов'янської мови. Схожий семантичний процес можна спостерігати у старослов'янському слові *правда*, яке завдяки християнському впливу набуло значень «праведність» та «справедливість» (окрім базисного значення «істина»).

В текстах української літератури праведна людина характеризується як така, що *ніякого лиха не злякається* (Б. Грінченко. Під тихими вербами), *одмолиться за свої й за наші гріхи* (І. Нечуй-Левицький. Поміж ворогами), *добро сіє довкола* (В. Савченко. Золото і кров Сінопа), *не дбає ні про луду, ані про їжу, лише про чистоту душі* (Р. Іваничук. Манускрипт з вулиці Руської). Цікаво, що в українській лінгвокультурі вербалізується уявлення про передчасну смерть праведника, його злиденне життя у порівнянні з квітухим добробутом грішників: *Праведник рано гине в праведності своїй* (Р. Іванченко. Віщій Олег); *Праведник помирає дочасно, а грішник празникує до глибокої старості* (В. Слапчук. Книга забуття); *Того, хто живе чесно і праведно, можуть спіткати випробування Іова* (Г. Пагутяк. Зачаровані музиканти). Зародження таких уявлень можна спостерігати у біблійній картині світу, зокрема, варто згадати страждання Христа, історію праведного Йова, притчу про Лазаря та багача (Лк. 16:19–31).

В українській етнічній свідомості праведність сприймається як внутрішня чеснота, яка не чиниться для людської слави. На уявлення про смиренну суть праведності вказують такі слововживання в українській літературі: *Обличчя випромінювало тиху праведність* (Є. Пашковський. Осінь для ангела); *Він позирав на нас із сніжно-білого простирадла, немов з хмаринки, сумирними очима праведника* (Л. Сапожніков. Останній чвак); *Святі праведні очі завжди прощають* (Є. Гуцало. Голодомор).

У текстах української літератури зустрічаємо чимало випадків вживання лексем *праведність* та *праведний* в іронічному сенсі, які позначають негативне ставлення до проявів зовнішньої праведності: *Ти, мала, благотворно впливаєш на нашого Коляна, він уже в своїй праведності випередив Папу Римського*

(В. Слапчук. Книга забуття); *Ще й праведність його така – відспівував тільки багатих* (Ю. Мушкетик. Яса); *Це такий праведник, що і в пекло не потовпиться з гріхами* (І. Нечуй-Левицький. Поміж ворогами); *Бач, який праведник знайшовся: то він у партизанів горілку п'є, то чогось із поліції мете* (М. Стельмах. Чотири броди); *Законники поїшли, – промовив Тонконоженко, – та праведники такі, що біда!* (Б. Грінченко. Під тихими вербами); *Мають лик праведно людський, а наміри псині та гадючі* (Д. Міщенко. Синьоока Тивер); *Як нас не подушать усі оті праведники?* (П. Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні). Іронічне вживання підкреслюється вживанням слова *праведник* у множині та вказівним займенник *отой*, що додає зневажливого тону. Несправжня праведність, яка отримує негативну оцінку, засвідчується у синтагмах *корчити із себе праведника* (Є. Кононенко. Два квитки до опери), *прикидатися праведником* (Ю. Винничук. Легенди Львова), *видавати з себе праведника* (Ю. Мушкетик. Гетьманський скарб), *нудні повчання праведників* (Г. Пагутяк. Жорстокість існування.).

Вище наведені приклади засвідчують глибоке засвоєння українською лінгвокультурою біблійних уявлень про внутрішню праведність, яку слід засвідчувати так, щоб ліва рука не знала, що робить права (Мт. 6:3). Натомість праведність, яка дискредитує себе негідними справами або хвалобою, отримує негативну оцінку і прирівнюється до нечестя. Варто лише згадати, як дискредитується праведність фарисеїв та первосвящеників у Євангеліях, які сприймаються як святоші, праведні лише в очах людських (Мт. 23:13–16). У Новому Завіті лунають заклики не чинити праведності перед людьми (Мт. 6:1), а також говориться, що *«якщо праведність ваша не буде більшою, ніж праведність книжників та фарисеїв, то не ввійдете в Царство Небесне!»* (Мт. 5:20). Вище наведені приклади свідчать про негативні конотації у слові *δικαιοσύνη* «праведність», якщо вона не є справжньою.

Уявлення про справедливість як Божий дар, вище добро, яке зрідка властиве людині, репрезентуються у вислові *праведний суд*, який часто вживається в опозиції Божий суд / людський суд. Вживання слова *праведний* у вислові *праведний суд* суголосне новозавітному узусу *δικαίος* «праведний», яке у контексті може означати «справедливий» згідно з первісним значенням цієї лексеми. В українській мові *праведний суд* має значення «справедливий суд», причому мається на увазі справедливість вищого рівня. У Новому Завіті *δικαίος κριτής* «Праведний Суддя» – це перифрастичне найменування Бога, а *δικαία κρίσις* «праведний суд» – це суд над душею після смерті або ж Страшний суд після Другого пришестя Христового. Вживання в українській мові цих двох висловів, безумовно, має біблійне коріння, проте часто вони вживаються в секулярному контексті, причому словосполучення *праведний суд* і *праведний суддя* звучать здебільшого евфемістично, коли йде мова про людські якості. Тексти української літератури часто засвідчують уявлення про те, що справедливість не характеризує більшість людей, лише Бог відає праведним судом, а у випадку називання людського суду праведним фраза звучить іронічно: *Можна було чекати усього від цього «праведного»*

суду! (О. Іваненко. Марія); *Ще ось прийшов один праведний суд вершити* (Г. Тютюнник. Вир).

Праведний шлях асоціюється в українській свідомості з важкістю, подоланням численних перепон, а інколи навіть з недосяжністю, про що свідчить контекст вживання цього словосполучення: *Праведний шлях крутий і тернистий, здебільшого закінчується прірвою* (Ю. Мушкетик. Гетьманський скарб); *Тяжка путь праведної людини* (О. Назарук. Роксоляна); *Набачилася того зла на своєму праведному шляху* (Г. Тарасюк. Блудниця вавилонська). У вислові *праведний шлях* вербалізуються уявлення про слідування морально-етичним нормам, вправлення у доброту. В ранньохристиянській літературі часто концептуалізуються уявлення про два шляхи, які лежать перед душою: *ὁδὸς δικαίων* «шлях праведних» і *ὁδὸς ἀσεβῶν* «шлях нечестивих» (пор. Пс. 1:6). В українській лінгвокультурі обидва вислови широко засвоєні і вживаються для висловлення етичної оцінки діянь людей: *Багатство не прийшло до нього праведним шляхом, а заробив його здирством і шахрайством* (Ю. Винничук. Легенди Львова).

Вартим уваги є вислів *праведний гнів*, який, звісно, за походженням належить до біблійного простору як антропоморфізм Бога. У Святому Письмі часто говориться, що Бог гнівається на грішних, проте гнів його є праведним, тобто, справедливим (Мк. 3:5; Рим. 1:18; Ін. 3:36). У цьому ж значенні вислів *гнів праведний* вживається в українській літературі, причому не позначає недолік, гріх чи людську ваду, натомість отримує позитивну конотацію і свідчить про небайдужий стан серця або ж справедливе покарання: *На землі є один праведний гнів, одна праведна лава – та, що стає на захист вітчизни* (Ю. Мушкетик. Гетьманський скарб); *Гнів його – гнів праведний, бо він наставляє на путь істинний нерозумних дітей своїх* (В. Тарнавський. Порожній п'єдестал); *А на чию ж голову впаде той праведний гнів?* (Ю. Сорока. Праведний гнів); *Мене ж вів праведний гнів, шалена ненависть і жадоба помсти* (М. Соколян. Цурпалки); *Мені вже ні на кого було вилити свій праведний гнів* (Н. Тисовська. Три таємниці Великого озера). Праведним гнівом можна збунтуватися, вибухнути, запалитися, спалахнути, палахкотіти, палати, червоніти, закипати, і значно рідше втриматися від праведного гніву. Як підтверджують вище наведені приклади, почуття праведного гніву в українській лінгвокультурі корелюється зі стихією вогню більше, ніж з чимось іншим. Проте подекуди трапляються випадки метафоричної співвіднесеності праведного гніву з водною стихією: *Праведний гнів затопив йому горло* (Л. Дереш. Пісні про любов та вічність); *Вивільнили до небес нечувану хвилю праведного гніву* (Ю. Сорока. Іван Богун).

Ймовірно, що вживання в українській літературі словосполучень *вилити на когось праведний гнів, праведний гнів падає на когось, палахкотить вогонь праведного гніву* певною мірою асоціюється з покаранням Содому та Гоморри, на які впав Божий гнів у вигляді сірки та вогню (пор. Бут. 19:24). Уявлення про справедливе покарання може репрезентуватися метафоричними засобами з лексемою *праведний*, наприклад, *праведний вітер змете злозачаті обіцянки*

(Є. Пашковський. Безодня). Деякі слововживання засвідчують негативну оцінку лексеми *праведний*, наприклад: *А праведна помста часто теж проливає невинну кров* (Р. Іваничук. Мальви). Як бачимо, окрім ядерних значень «праведний спосіб життя», «святість», «слідування моральним приписам» у концепті *ПРАВЕДНІСТЬ* містяться периферійні значення покарання та відплати за недотримання етичних норм та скоєння гріха.

Отже, як засвідчило дослідження, змістове наповнення концепту *ПРАВЕДНІСТЬ* в українській художній літературі XIX–XXI ст. корелюється з уявленнями про *δικαιοσύνη* в Новому Завіті. Слід констатувати факт тотожності ядерної лексики концептів *ПРАВЕДНІСТЬ* та *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ* в українській та грецькій мові Нового Завіту. Семантика прикметника *δίκαιος* в біблійному просторі має численні паралелі з контекстуальними значеннями прикметника *праведний* в українській лінгвокультурі, а частотні в українській літературі вислови *праведний шлях*, *праведний гнів*, безперечно, мають біблійне походження. Наявність фразеологізмів в українській мові, що містять лексеми *праведний* / *праведник*, свідчить про глибоке засвоєння новозавітних етичних норм українською лінгвокультурою. Як в грецькій мові Нового Завіту, так і в українській мові, номени досліджуваних концептів містять у собі значення «праведність», «справедливість», «правда», що зумовлює наявність у змістовому компоненті концептів уявлень про праведність життя людини як його відповідність морально-етичним нормам, про справедливість та водночас безгрішність Бога, про справедливий суд та гнів як ознаку праведності.

Левко А. В., канд. філол. наук., доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Диахронные измерения вербализации концептов *ПРАВЕДНОСТЬ* и *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ* в украинском языке и греческом языке Нового Завета: точки пересечения

В статье исследуется вербализация лингвокультурного концепта *ПРАВЕДНОСТЬ* в украинском художественном дискурсе XIX–XXI ст., определены библейские истоки его содержания, проведен сопоставительный анализ ядерной лексики концептов *ПРАВЕДНОСТЬ* и *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ*. Установлено, что новозаветные представления о праведности человека как святости и праведности Бога как справедливости составляют ядро содержательного компонента концепта *ПРАВЕДНОСТЬ* в украинской лингвокультуре.

Ключевые слова: концепт, аксиологическая лексика, праведность, справедливость, *δικαιοσύνη*.

Levko O. V., Ph.D, Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Diachronic dimensions of verbalization of the concepts *RIGHTEOUSNESS* and *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ* in Ukrainian and New Testament Greek: Points of intersection

The article explores the verbalization of linguocultural concept *RIGHTEOUSNESS* in the Ukrainian fiction literature discourse of the 19th-20th centuries, outlines the biblical origin of its contents, carries out a comparative analysis of the core verbalizations of the concepts *RIGHTEOUSNESS* and *ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ*. It has been brought to light that the New Testament ideas about human righteousness as holiness and God's righteousness as justice stand for the core of the content component of the concept *RIGHTEOUSNESS* in the Ukrainian linguoculture.

Keywords: concept, axiological lexics, righteousness, justice, *δικαιοσύνη*.

Література:

1. *Ануфриєва О. И.* Концепт «Праведность» : структура и средства выражения // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2009. – №7. – С. 16–20.
2. *Ануфриєва О. И.* Формы выражения концепта «праведность» в Псалтыри (па матеріалі русского и английского языков) // Вестник Самарского государственного университета. Сер. Языкознание. – 2007 – №5/2 (55). – С. 222–228.
3. *Ануфриєва О. И., Карпенко Л. Б.* Концепт «Праведность» в религиозном и художественном дискурсах // Вестник Самарского государственного университета. – 2013. – № 8/1 (109). – С 78–82.
4. *Етимологічний словник української мови* : у 7 т. / Ред-кол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1983–2006. – Т. 4. – 656 с.; Т. 5. – 704 с.
5. *Жихарєва О. О.* Екоконцепт шлях праведності в англомовному біблійному дискурсі : наративний аспект // Одеський лінгвістичний вісник. – 2015. – Т. 6. – № 2. – С. 13–17.
6. *Корпус текстів української мови* [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.mova.info/corpus.aspx>.
7. *Миллер Т. А.* От поэзии к прозе (Риторическая проза Горгия и Исократы) // Античная поэтика : Риторическая теория и литературная практика. – М. : Наука, 1991. – С. 76.
8. *Словник української мови* : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 7. – 723 с.
9. *Фразеологічний словник української мови* / Уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.
10. *Шевченко А. С.* Образний компонент семантичної структури концепту *JUSTITIA / СПРАВЕДЛИВІСТЬ* // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна. – 2012. – Вип. 29. – С. 214–217.
11. *Campbell D. A.* Rereading Paul's ΔΙΚΑΙΟ-LANGUAGE // Beyond Old and New Perspectives on Paul : Reflections on the Work of Douglas Campbell. – Cambridge: James Clarke & Co, 2014. – P. 196–213.
12. *Du Toit A. B.* Dikaiosyne in Röm 6: Beobachtungen Zur Ethischen Dimension Der Paulinischen Gerechtigkeitsauffassung // Zeitschrift Für Theologie Und Kirche. – 1979. – B. 76/3. – S. 261–291.
13. *Grieb A. K.* The Righteousness of God in Romans // Reading Paul's Letter to the Romans / Ed. by Sumney J. L. – Atlanta : Society of Biblical Literature, 2012. – P. 65–78.
14. *Jamison L.* Dikaiosyne in The Usage of Paul // Journal of Bible and Religion. – 1953. – Vol. 21/2. – P. 93–99.
15. *Jipp J. W.* King and Justice : God's Righteousness and the Righteous King in Romans // Christ is King : Paul's Royal Ideology. – Augsburg : Fortress Publishers, 2015. – P. 211–272.
16. *Levin C.* Altes Testament Und Rechtfertigung // Zeitschrift Für Theologie Und Kirche. – 1999. – B. 96/2. – S. 161–176.
17. *Liddell H. G.* Greek-English Lexicon / Henry George Liddell, Robert Scott and Sir Henry Stuart Jones. – Oxford : Clarendon Press, 1996. – 2042 p.
18. *Linebaugh J. A.* Righteousness Revealed : The Death of Christ as the Definition of the Righteousness of God in Romans 3:21–26 // In Paul and the Apocalyptic Imagination / Ed. by Blackwell B. C., Goodrich J. K. and Maston J. – Minneapolis ; Augsburg : Fortress Publishers, 2016. – P. 219–238.
19. *Moloney F. J.* Matthew 5:17–18 and the Matthean Use of Δικαιοσύνη // Unity and Diversity in the Gospels and Paul : Essays in Honor of Frank J. Matera / Ed. by Skinner C. W. and Iverson K. R. – Atlanta : Society of Biblical Literature, 2012. – P. 33–54.
20. *Novum Testamentum Craece et Latine* / ed. Eb. Nestle, Er. Nestle, B. Alland, K. Alland, J. Karavidopoulos, C. Martini, B. Metzger. – 27-th. rev. ed. – Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 2002. – 812 p.
21. *Rhyne C. T.* Nomos Dikaiosynēs and the Meaning of Romans 10:4 // The Catholic Biblical Quarterly. – 1985. – Vol. 47/3. – P. 486–499.
22. *Schmoller A.* Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament. – Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 2002. – 534 s.
23. *Williams S. K.* The “Righteousness of God” in Romans // Journal of Biblical Literature. – 1980. – Vol. 99/2. – P. 241–290.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2016.